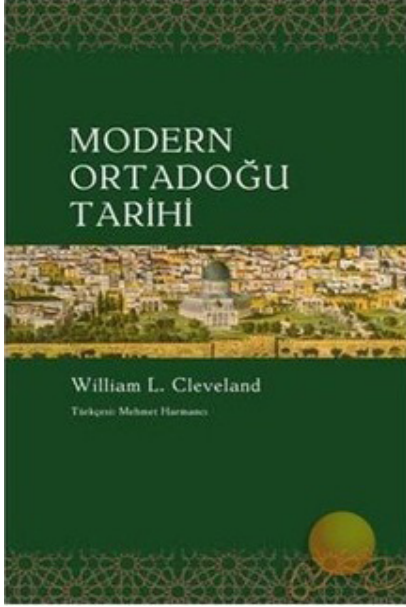

WILLIAM L. CLEVELAND, MODERN ORTADOĞU TARİHİ, AGORA KİTAPLIĞI, İSTANBUL 2004, 656 S.*

Book Review: William I. Cleveland, A History of the Modern Middle East, Agora Publications, Istanbul 2004, 656 p.

*Pelin ALİYEV***

Ortadoğu, gerek siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı gerekse bölgesel ve küresel siyasette sahip olduğu önem nedeniyle pek çok araştırmaya konu olan bir bölgedir. Bu araştırmalardan birisi de William L. Cleveland tarafından gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında William L. Cleveland tarafından A History the Modern Middle East adıyla yayınlanan kitabın Türkçe baskısı, "Modern Ortadoğu Tarihi" adıyla 2008 yılında deneyimli çevirmen Mehmet Harmancı'nın çevirisiyle Ortadoğu'nun derin

ve zengin tarihine ilgi duyan araştırmacılara ve okurlara kazandırılmıştır. Cleveland, 17. yüzyıldan bugüne Ortadoğu ve Kuzey Afrika Tarihi, Modern Mısır Tarihi, İsrail-Filistin Çatışması ve Çađdař Ortadoğu'da İşlam konulu dersler veren ve araştırma alanları Arap milliyetçiliği, İşlam, modern Arap dünyasının kültürel ve entelektüel tarihi ve Osmanlı'nın son döneminde Arap dünyasındaki siyasi ve kültürel akımları üzerine olan, Simon Fraser Üniversitesi Tarih Bölümü'nden emekli bir profesördür.

* **Geliř Tarihi:** 09.04.2021

Kabul Tarihi: 29.04.2021

** Dr., e-posta: pelinaliyev@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2466-2132.

Cleveland'ın bu eserdeki amacı, Ortadoğu tarihi hakkında daha önce etraflıca bilgi edinmemiş olan öğrencilere ve genel okurlara hitaben bir metin ortaya çıkarmak ve karmaşıklığı basitliğe indirmeksizin modern Ortadoğu tarihinin daha iyi kavranmasını sağlamaktır. Yazar, kitabın odaklandığı bölge olan Ortadoğu coğrafyasının kapsamına dair bilgiler vermektedir. Eserde Ortadoğu terimi, batıda Mısır'dan doğuda İran'a, kuzeyde Türkiye'den güneyde Arap Yarımadası'na kadar olan bölgeyi anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Öte yandan yazar, berraklık ve tutarlılık sağlamak amacıyla kitapta ele alınan bütün dönem boyunca belli bölgelere işaret etmek için modern ülkelerin isimlerini kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca yazar tarafından "Modernleşme" ve "Batılılaşma" yerine, dönüşüm terimi tercih edilmiştir. Bu kitap, esas olarak 18. Yüzyılın sonlarından 21. Yüzyılın başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Eserde, özellikle siyasi meselelere odaklanılmaktadır. Bununla birlikte, belli başlı toplumsal, ekonomik ve ideolojik akımlara da yer verilmektedir. Kitabın önemli temalarından birisi, reform çağı sırasında ve ondan sonraki dönemde yerleşik Osmanlı-İslami idari uygulamaları ve toplumsal ilişkilerinin bozulması ve giderek yok olması sürecinin Ortadoğu halkları açısından alt üst edici ve gelecek ufkunu karartıcı bir önem taşıdığıdır. Kitabın sonuna, ele alınan konularda ve Ortadoğu'nun geçmişiyle ilgili ve kitapta ele alınmayan başka yönler üzerine daha derinlemesine bilgiler edinmek isteyen okurlara rehber işlevi görecektir ayrıntılı ve güncellenmiş bir bibliyografya bölümü eklenmiştir. Ayrıca yine kitabın sonunda sözlükçe bölümü yer almaktadır. Burada Ortadoğu'nun sosyo-ekonomik ve siyasal hayatında sıklıkla kullanılan terimlerin tanımlarına yer verilmektedir. Kitap, "İslami Uygarlığın 18. Yüzyıla Kadarki Gelişmesi", "Dönüşüm Çağının İlk Evreleri", "Bağımsızlık Mücadelesi: İki Büyük Dünya Savaşı Arası Dönem", "2. Dünya Savaşı'nın Sonundan 1970'lere Kadar Bağımsız Ortadoğu" ve son olarak, "Altüst Oluş ve Yenilenme Dönemi: 1970'lerden 1990'lara Ortadoğu" olmak üzere toplam beş kısımdan oluşmaktadır.

WILLIAM L. CLEVELAND, MODERN ORTADOĞU TARİHİ

Eser, bir yüksek lisans veya doktora tezi değildir. Bir tarih kitabıdır. Dolayısıyla yazarın amacı bir hipotezi test etmek değil, modern Ortadoğu'nun tarihini sistematik bir şekilde incelemektir. Yazarın özellikle daha önceki akademik çalışmalarına bakıldığında kırk yılı aşkın bir süredir Ortadoğu'yla ilgili çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu faktör, eserin güvenilirlik oranını artırmaktadır. Eserin akıcı dili, Çevirmen Mehmet Harmancı'nın ustalığını göstermektedir. Nitekim eserin Harmancı'nın 432. çeviri kitabı olması bunun en önemli göstergesidir. Ortadoğu tarihi hakkında daha önce bilgisi olmayanlar için tavsiye edilebilir nitelikte bir eserdir. Ayrıca akademik bir eserdir, bu nedenle tarih, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde okutulabilecek bir eserdir.

Öte yandan yazarın, eserinde Ortadoğu coğrafyasının kapsamını, başka bir ifadeyle çalışmanın sınırlılıklarını açık bir şekilde belirtmesi okuyucuya başlangıçta belli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bilgi, "Acaba Ortadoğu'daki hangi ülkelere yer verilmiştir?" gibi okuyucunun zihninde belirsizliğe neden olacak soruları ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Başlangıçta kitabın 18. yüzyılın sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan dönemi kapsadığının belirtilmesi okuyucuya yine belli bir çerçeve sunmaktadır. Kitapta 18. yüzyılın sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan döneme odaklanması nedeniyle içeriğin başlıkla uyumlu olduğu görülmektedir. Kitabın sonuna Ortadoğu tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okurlara yönelik bir bibliyografya bölümünün ve bölgeye özgü bazı kavramların açıklamasının yer aldığı bir sözlükçe bölümünün eklenmesi eseri zenginleştirmektedir.

Her devleti kendi içinde tüm süreçleriyle ayrı ayrı ele almak yerine tarihsel bir sıra izlenerek bölge devletlerinin incelenmesi karşılaştırma yapmaya fırsat sunmaktadır. Ortadoğu coğrafyasında yer alan devletlerin güçlü ve zayıf yönleri, neden zayıfladıkları ve yıkıldıkları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Devletler hem iç politikaları hem de dış politikaları

bazında irdelenmektedir. Üstelik Batı devletlerinin bölgede yürüttükleri politikalar nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ortaya konulmaktadır. Böylece bölge hakkında daha bütüncül bir analiz yapılabilmektedir. Klasik bir tarih kitabının ötesinde, salt kronolojik bilgiler vermenin dışında, Ortadoğu coğrafyasında yer alan devletlerin hem iç politikalarının hem de dış politikalarının analizlerinin yapıldığı bir eserdir. Ayrıca devlet liderlerinin kritik süreçlerde ne tür roller üstlendiğine yer verilmektedir. Liderlerin kişilik özelliklerine, nasıl bir aileden geldiği ve nasıl bir eğitim aldığına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Bu özelliklerin devlet politikalarının belirlenmesinde ne kadar etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Eser, Batılı bir yazarın gözünden değil de adeta bu bölgenin bir üyesinin gözünden yazılmış olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

İslamiyet'in yükselişi ve yayılması konusu işlenirken dönemin güçlü devletleri olan Roma-Bizans İmparatorluğu ile Sasani İmparatorluğu'nun İslamiyet öncesi Arabistan ile siyasi, dini, askeri ve ekonomik açılardan karşılaştırılması Ortadoğu tarihinin nüvelerini anlamaya yönelik önemli bir temel sunmaktadır. Halifelik konusunun ele alınması ve halifelik tartışmalarından kaynaklanan Şii-Sünni itilafının temellerine yer verilmesi bugünkü Şii-Sünni çatışmalarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. İmanın beş şartı, cihad, şeriat, ulemanın rolü, tasavvuf, Kuran'da kadının rolü gibi İslami usuller ve kurumlara yer verilmesi Ortadoğu'nun şifrelerini çözmeye yardımcı olmaktadır. Osmanlı köle seçkinler, askeriye, bürokrasi, din kurumu ve millet sistemine verilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu anlamak için önemli bir temel sağlamaktadır. Avrupa ticari sermayesinin Osmanlı'ya girmesinin ve kapitülasyon anlaşmalarının imzalanmasının ne tür ekonomik ve siyasal sonuçlara yol açtığını net bir şekilde analiz edilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca başlatılan reformların gerekçeleri bu bağlamda ele alınmaktadır.

İran-Safevi İmparatorluğu'nun aslında Sünni-Safevi tarikatı temeline dayandığı fakat lider İsmail'in Şiiliği seçmesiyle devlet dininin Şiilik olarak

WILLIAM L. CLEVELAND, MODERN ORTADOĞU TARİHİ

kabul edildiği, halka zorla Şiiliğin kabul ettirildiği ve Şii ulemanın Lübnan'dan ithal edildiği bilgisinin verilmesi, bugünkü İran'ın hangi aşamalardan geçerek Şii İslam'ın önemli bir merkezi olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Şah Abbas döneminde (1587-1629) Hıristiyan kölelerden düzenli ordu kurulmasının Osmanlı köle sistemi ile benzetilmesi aynı bölgede yer alan iki imparatorluğun birbirini nasıl etkilediğini görmek açısından önemli bir örnektir. Irak topraklarının Osmanlı Sünniliği ile Safevi Şiiliği arasındaki üstünlük mücadelesinin nedenlerine yer verilmesi bugünkü Irak'ın Sünnilik-Şiilik açısından önemini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bağdat, Osmanlılar için evrensel İslamiyet'in kurucuları olan Abbasilerin başkenti, Safeviler için Irak, Şiiliğin en kutsal yerleri olan Necef ile İmam Hüseyin'in şehit edildiği Kербela'nın bulunduğu ülkedir. Batılı devletlerin özellikle İngiltere ve ABD'nin müdahalesiyle Filistin Sorununun ne kadar girift bir hale dönüştüğüne yer verilmesi bugünkü Filistin-İsrail çatışmasının anlamak adına önemlidir.

Kitabın sonunda bir değerlendirme bölümü bulunmamaktadır. Sonsöz başlığı görülünce bir değerlendirme yapıldığı algısı oluşmaktadır. Oysa sonsöz başlıklı bölümde iki ayrı başlık açılmış ve bölgeyi etkileyen iki önemli tarihsel gelişme analiz edilmiştir. Fakat bu içeriğin «sonsöz» başlığı altında değil, bir başka bölüm altında yer verilmesi ve sonsöz başlığı altında kitabın kısa bir değerlendirmesinin yapılması daha isabetli olurdu. Son olarak, bir tarih kitabı olması nedeniyle, kitabın en arkasına bir kronoloji bölümünün eklenmesi eserin zenginliğini artırabilirdi.